

אומנות נפלאה לכלות כאב

רופאי שיניים עבריים
בארץ ישראל עד קום המדינה

מנחם קרן־קרץ

"ניידת הטיפולים" של ד"ר רוזנבאום, עין חרוד 1926
(אוסף חווה [רוזנבאום] טרובוביץ, "ביתמונה")

השירות הרפואי. במרפאות ששירתו את התושבים והצליינים האירופים פעלו גם כמה רופאי שיניים נוצרים.

רופא השיניים היהודי הראשון בארץ ישראל, מנחם מנדל סוסניצקי, התיישב בירושלים באמצע שנות ה־80 של המאה ה־19. הוא התהדר בכך שהוכשר לרופא שיניים באירופה וגם באיסטנבול ופרסם את עצמו בעיתונות העברית:

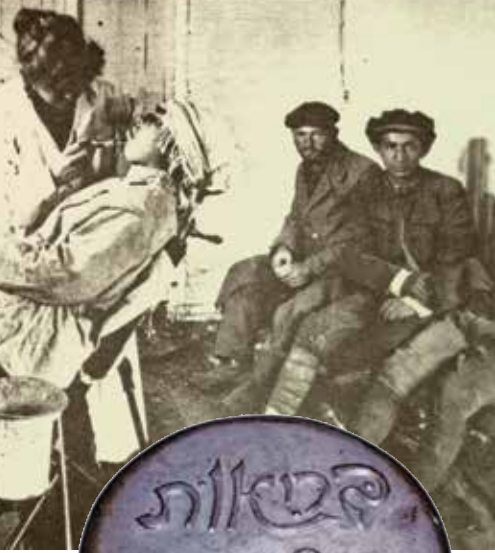
ואני הגבר חנני ד' באומנות נפלאה זו לכל[ו]ת הכאב ולהתם צער בעלי חיים כי ארפא כאב שיניהם ואת הנקובות אמלא (פלאמבירען), ואת הרקובות אוציא (על פי המצאה חדשה להקל הכאב ולשמר החניכים מקלקול), ואת החסרות אמלא ואתן תחתינהן שנים תותביות בזהב, בכסף ובגומי, הכל כחפץ האיש. והשינים חזקות הן וישבתן חזקה כשינים הטבעיות ולא תשברנה גם בגרמן עצמות, ואת כל אלה הנני עושה בזריזות נפלאה ("הצבי", 14.5.1886).

כמה שנים לאחר מכן, ב־1892, הציע רופא השיניים הירושלמי פנחס קליין בעיתון "הצפירה" טיפולים מתקדמים ונטולי כאב: "עקירת השיניים הרעועות [...] לא תסבנה כל מאכוב כי תבצענה בעזר האמצעים מבטלי ההרגשה [...] באמצעות הגז המשמח".

כאשר פרסם הנסיך יוזף לובומירסקי (Lubomirski) את זיכרונותיו ממסעו לארץ הקודש בסוף שנות ה־80 של המאה ה־19, הוא הדגים את נחשלותו של הציבור היהודי בציניו שלא ראה בסביבה שהתגורר בה שום סימן לנוכחות רופאי שיניים. כעבור 50 שנה כתב הצרפתי אלבר לונדר (Londres) את רשמיו מן העיר העברית הראשונה תל אביב, ובמיוחד: "כמה רופאי שיניים! אחד בכל קומה. על הדלתות, מספר שלטי הצבתות, כלומר סמלם של רופאי השיניים, משתווה כמעט למספר כפתורי הפעמונים".

"גז משמח" לרקובות ולרעועות

עד אמצע המאה ה־19 לא ישב קבע בארץ ישראל אף לא רופא אחד שהוסמך במוסד אקדמי מערבי. טיפול רפואי העניקו מרפאים עממיים, שהוכשרו לשמש חובשים בצבא העות'מאני או שהתמחו אצל "רופאים" ותיקים. הללו טיפלו גם בסובלים ממחלות הפה והשיניים, אולם הציוד והידע שברשותם היו מוגבלים ומיושנים. החל מאמצע המאה, עם התרחבות ההתיישבות האירופית בארץ הקודש, עלתה גם רמת

משתתפי הכינוס הראשון של רופאי השיניים בארץ ישראל, תל אביב 1931

רפואת השיניים בין המלחמות

רפואת השיניים בארץ ישראל זכתה לדחיפה של ממש במהלך מלחמת העולם הראשונה, עת הגיעה לארץ משלחת של רופאים יהודים מארצות הברית (American Zionist Medical Unit). בין הבאים היה רופא השיניים שמואל לוי-אפשטיין, שסיים לא מכבר את לימודיו. בהיעדר ציוד מתאים לטיפול משקם, העיד הרופא הצעיר כי במהלך השנתיים ששהה בארץ ישראל עקר כ-12,000 שיניים, כלומר כ-500 שיניים מדי חודש. זמן קצר לאחר שחזר לארצות הברית החליט לוי-אפשטיין להתיישב בארץ ישראל. בשנת 1918 הוא קבע את ביתו בתל אביב, והיה לדמות מפתח בהפיכתו של מקצוע רפואת השיניים לענף רפואי מפוקח ומוסדר.

בראשית שנות ה-20, תחת המנדט הבריטי, פעלו בארץ ישראל כ-50 רופאות ורופאי שיניים. בתל אביב החלה לפעול אגודת רופאי השיניים בראשותו של ד"ר משה גלזמן, ואגודה נוספת פעלה בירושלים ובה גם רופאים ערבים. חלק מהמאמצים לקידום מעמדו של המקצוע בארץ היו יוזמות להקמת ביטוח קולקטיבי לריפוי שיניים ולהכשרת נשים למדריכות בהיגיינת הפה. בכיתה הראשונה שנפתחה בשנת 1920, בסיוע "עליית הנוער", היו ארבע תלמידות – הראשונות שהשתלמו ברפואת שיניים בארץ ישראל.

רפואת השיניים אידה זגורודסקי, שעלתה ארצה בשנת 1912, הפסיקה לעבוד כרופאת שיניים ומסרה את ציודה למרפאה לתלמידי בתי הספר, שיסדה בתל אביב עם רופאי שיניים נוספים. גם בחיפה נוסדה מרפאת שיניים לילדים. בירושלים הקימו רופאות שיניים מרפאה לטיפול בנזקקים, ובראשה פרומה ויצמן, אחותו של חיים ויצמן. בראשית שנות ה-30 פעלו כתיסר מרפאות בערים הראשיות, בהן טופלו אלפי תלמידים יהודים.

בשנת 1926 קבעו שלטונות המנדט כי רופאי השיניים צריכים להוכיח כי למדו את מקצועם במשך לפחות שלוש שנים, וכי נדרש רישיון לעסוק בריפוי שיניים. באותן שנים מספר העוסקים ברפואת שיניים היה כ-200, שלושה רבעים מהם נשים. בשנת 1931, בנוכחות יותר ממאה רופאי ורופאות

סוסניצקי אף שלח את בתו אדלה שרה ללמוד רפואת שיניים בברלין, שם הצטרפה לסטודנטים יהודים רבים שהפכו את רפואת השיניים למקצוע "יהודי" מודרני. בראשית המאה ה-20 יותר ממחצית רופאי השיניים בערים כמו וינה, פטרבורג ואחרות היו יהודים. למספרם הגדל ניתן ביטוי גם בספרות התקופה, וסופרים עבריים שילבו ביצירותיהם דמויות של רופאי שיניים – דוגמת חברשטיין הדנטיסט בסיפורו של י"ח ברנר "מסביב לנקודה". הידוע ברופאי השיניים היהודים בראשית המאה ה-20 היה יוסף טרומפלדור, שהוסמך למרפא שיניים ברוסיה ב-1902 אך קטיעת ידו מנעה ממנו לעסוק במקצוע.

תוכן הלימודים ומשכם היה שונה ממוסד למוסד וממדינה למדינה: ברוסיה נמשכו הלימודים בין שנה לשלוש שנים, ואילו בגרמניה הם ארכו שלוש או ארבע שנים. צעירות יהודיות רבות נמשכו ללמוד רפואת שיניים, ואחדות מבוגרות המוסדות האירופיים שעלו לארץ ישראל, המשיכו במקצוען. רפואת השיניים מרים מאשה לויצקי התיישבה בראשון לציון ב-1906, ואדלה סוסניצקי הצטרפה למרפאתו של אביה בירושלים ב-1907. מודעה בעיתונות ציינה כי היא "גמרה חוק למדינה בברלין [...] עושה שנים תותבות, שנים חדשות על שרשי השנים הטבעיות; כותרות; ממלאה שנים רעועות (פלומברין), מנקה שנים טבעיות".

(באדיבות אתר "נוסטלגיה אונליין")

טיפול שיניים חלוצי,
ירושלים 1920

שיניים, הוקמה "הסתדרות רופאי השיניים של פלשתינה-א"י" בראשות ד"ר שמואל לוי-אפשטיין. בשנה העוקבת הוזמן לכינוס ההסתדרות פרופסור ברנרד גוטליב מווינה כאורח הכבוד. בתום הכינוס סייר גוטליב בארץ, הרצה והדגים את החידושים הרפואיים והטכנולוגיים והציע להקים בית ספר לרפואת שיניים בארץ ישראל. בשנת 1935 הקים ד"ר ג'ייקוב שניר, יושב ראש ההסתדרות רופאי השיניים היהודיים בארצות הברית, עמותה לייסוד בית ספר לרפואת שיניים בארץ ישראל. כעבור שנה צורפה ההסתדרות המקומית לארגון הבינ-לאומי של רפואת השיניים, ו-20 רופאים נשלחו לליצנה בכינוס השנתי של הארגון בווינה. במהלך אותו כינוס אסף ברנרד גוטליב את כל הרופאים היהודים לייסוד "הפדרציה העולמית למען הקמת בית ספר לרפואת שיניים בירושלים".

הזמינות הגוברת של רפואת השיניים והגברת המודעות לבריאות הפה הביאה לגידול במקצועות הנלווים. בראשית שנות ה-30 החלו בתי החרושת "שמן" ו"זילבר" לייצר מוצרים לבריאות השן דוגמת משחות ואבקות לצחצוח השיניים. באותה תקופה הוקמה אגודת טכנאי השיניים בתל אביב, שהפכה לאגודה ארצית. שמואל שמעון בלום הקים את "בית החרושת האמריקאי לשיני חרסין", שזכה להצלחה כלכלית ורוב תוצרתו נשלחה לייצוא. הוקמו מפעלים וקווי ייצור למקדחים ולמכשירים דנטליים, "מלט לסתימת שיניים", תרופות וחומרים לשימוש ברפואת שיניים ועוד.

בראשית שנות ה-30 מנו היהודים בגרמניה פחות מאחוז באוכלוסייה, אך עשירית מרופאי השיניים היו יהודים. אחד החוקים הנאציים אסר על רופאי השיניים היהודים לטפל בלקוחות לא-יהודים. רבים מהם עלו לארץ ישראל, ומרביתם התיישבו בערים. רופאים אלו הוכשרו ברמה מתקדמת ויש מהם שהתמחו במקצועות דוגמת אורתודנטיה (יישור שיניים) וכירורגיה של הלסתות. הגידול במספר רופאי השיניים הביא להקמתן של מרפאות פרטיות וציבוריות.

משהתגברה עלייתם של רופאי השיניים, התיישבו קצתם במושבות, בקיבוצים ובמושבים. הגידול במספר הרופאים, בד בבד עם האוכלוסייה הגדלה והולכת, הביאו לשילוב רפואת השיניים בשירותים שסיפקו מוסדות רפואה. באמצע שנות ה-30 הפעילה "הדסה" מרפאת שיניים בירושלים; "קופת חולים" של ההסתדרות העובדים הקימה מרפאות קבועות ושלחה רופאים ליישובים מרוחקים, ואף סיפקה שירותי שיננית מוסמכת. בסוף שנות ה-30 עמדו כמאה רופאי שיניים לשירות כ-100,000 חברי הקופה.

ההסתדרות רופאי השיניים קמה באמצע שנות ה-30. מראשיתה עסקה בהכשרה מקצועית, ובהמשך הקימה מרפאה מיוחדת להדגמת שיטות טיפול חדישות. ההסתדרות קיימה כינוסים מקצועיים שבהם הרצו מומחים מהארץ ומחוצה לה. בשנת 1941 נוסד כתב העת המקצועי "בית השן", ובאמצע שנות ה-40 החלה ההסתדרות לפרסם את העיתון "רפואת השיניים". הרופאים עצמם פרסמו מאמרים בעיתונות, שעסקו בתופעות דוגמת הקשר בין מציצת אצבע וצמיחה לקויה של השיניים ובאמצעים לשמירת

היגיינת הפה. ההסתדרות ערכה תערוכות והרצאות בנושאים אלו לקהל הרחב. בשנת 1941 פורסם תיקון לפקודת רופאי השיניים המנדטורית, שקבע תקנים מוקפדים למתן רישיונות לעוסקים במקצוע. יוזמה זו נתנה דחיפה מחודשת להקמת בית ספר לרפואת שיניים, שנפתח לבסוף לאחר קום המדינה.

כתר תרבות וכתר מלכות

רופאי השיניים שפעלו בארץ ישראל היו מעורבים גם בחברה ובתרבות. אהרן טורקניץ, שעלה מרוסיה, היה איש ספרות ועיתונאי, ממקימי מפלגת "הפועל הצעיר" ועורך הלשון בעיתונה. ד"ר אברהם ויסוצקי כתב ספרים רבים ברוסית, מהם תורגמו אחדים לעברית - למשל "הפה: שער החיים והמוות" והרומנים "להבה ירוקה" ו"תל אביב". בביתו של ד"ר יוסף פומרק בתל אביב, שהיה ממייסדי "אגודת בעלי בתי" וחבר מועצת העיר, התקיימו קונצרטים והוצגו תערוכות של ציירים מקומיים. ההכנסות מאירועים אלו נתרמו לאמנים, ולאחר מותו הוקמה בבית מרפאת שיניים לטיפול בנזקקים. ד"ר היינריך אהרן מאיר פויכטוונגר, שעלה מגרמניה בשנות ה-30, נודע כאחד מגדולי אספני היודאיקה. ד"ר משה מרטין זולדן עלה מגרמניה באותו עשור והיה ממקימי ענף הדאיה הספורטיבית. ד"ר שמואל סולניק, שהוסמך בשווייץ ועלה ב-1940, אירח בביתו בירושלים את ראשי היישוב. ב-1942 הוא פרסם ספר שבו הציג את עצמו כמועמד לתפקיד מלך ישראל, בהיותו צאצא של דוד המלך.

ערב הקמתה של מדינת ישראל, כ-60 שנה לאחר התיישבותו של רופא השיניים היהודי הראשון בארץ, עמד מספרם של רופאי השיניים היהודים על כ-900, מהם כ-40 אחוז היו נשים. בניגוד להכשרתם המפוקפקת של הרופאים לפני מלחמת העולם הראשונה, מרבית רופאי השיניים שעלו בימי המנדט הבריטי היו בעלי הכשרה אקדמית מסודרת ורבים החזיקו בתואר דוקטור. קופת החולים של ההסתדרות הייתה למעסיק הגדול ביותר של רופאי שיניים, וההסתדרות לרפואת שיניים קידמה את ההכשרה המקצועית. בערים רבות זכו הילדים לטיפול שיניים בחינם, ובבתי החולים של הדסה הוקצו מיטות לטיפול שיניים מורכבים. רפואת השיניים התפתחה בארץ ישראל בפיגור מסוים, אולם בתוך תקופה קצרה נסגרו הפערים. תושבי מדינת ישראל החדשה זכו לטיפול שיניים ברמה זהה למדינות המערב.

לעיון נוסף

1. אבני דרך בהתפתחות רפואת השיניים בישראל, תל אביב 1995.
2. א' כתבו, "טיפול שורש: תהליך הדה-פמיניזציה של רפואת השיניים בארץ-ישראל וחיקקה בין מזרח למערב", המשפט, טז (2011), עמ' 173-208.
3. נ' שטרן (עורך), 50 השנים הראשונות: יובל לבית הספר לרפואת שיניים, ירושלים 2005.